

PRAKTINIS ĮGALINIMO STRATEGIJŲ TAIKYMAS DIRBANT SU MOTERIMI-MOTINA „ŠEIMOS UŽUOVĖJOS“ PROGRAMOJE

Doc. dr. Violeta Ivanauskienė

Vytauto Didžiojo universitetas, Socialinio darbo fakultetas, Socialinio darbo katedra
Donelaičio g. 52, 44244 Kaunas
Telefonas 327846
Elektroninis paštas violeta_ivanauskiene@fc.vdu.lt

Žydrūnė Liobikaitė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinio darbo fakultetas, Socialinio darbo katedra
Valakupių g. 5, 10101 Vilnius
Telefonas 2740637
Elektroninis paštas sdk@ltu.lt

Pateikta 2004 m. kovo 1 d.

Parengta spausdinti 2004 m. spalio 11 d.

Santrauka

Straipsnio tikslas – aptarti įgalinimo strategijų teorijos ir praktikos sąveiką dirbant su moterimi-motina „Šeimos užuovėjos“ programoje.

Atliekant tyrimą, taikytas kokybinis etnografinis metodas, kuris leido atskleisti tiriamą reiškinį natūralioje aplinkoje bei santykinai ištirti ir patirti tiriamųjų gyvenimus. Visą tyrimo metodą sudarė trys pakopos: dalyvavimas tyrimo aplinkoje, tiriamosioms svarbių dalykų atradimas bei visko, kas pastebėta, užrašymas.

Straipsnyje atskleidžiama įgalinimo strategijų, taikomų „Šeimos užuovėjos“ programoje, teorijos ir praktikos sąveika, pačių klientų požiūris į joms suteiktas paslaugas. Tyrimas analizuoja keletą svarbiausių įgalinimo strategijų: tarpusavio pagalbą, švietimą, socialinės kompetencijos ir savivertės stiprinimą, socialinės paramos tinklo kūrimą bei emocinį priėmimą.

Pagrindinės sąvokos: įgalinimas, socialinė atskirtis, izoliacija, empatija, socialinė kompetencija, socialinis tinklas, socialinė parama.

Įžanga

Šiandien Lietuvos šeima išgyvena socialinių ekonominių permainų laikotarpį. Šalies ekonominės problemos, socialinė įtampa daugiausia atsispindi šeimose, keisdamos jų gyvenimą, buitį, elgseną. Siekdama išsilaikyti šeima turi prisitaikyti prie naujų gyvenimo sąlygų, keisti savo gyvenimo būdą (Mitkuvienė, Skridlaitė, 2002). Tokioje permainų visuomenėje ypač pažeidžiami tampa silpniausi jos nariai, t. y. vaikai ir moterys.

2002 metų gegužės 24 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarime dėl „**Nacionalinės nevyriausybinių organizacijų vaikų dienos centrų 2002–2004 metų programos**“ sakoma, kad Nevyriausybinių organizacijų vaikų dienos centruose (toliau – dienos centrai) turi būti sudarytos socialinių paslaugų probleminėms šeimoms teikimo sąlygos. „Organizuojamas socialinis darbas su dienos centrų lankančio vaiko šeima, tėvai skatinami geriau rūpintis vaikais, jų ugdymu. Pagal galimybes tėvams teikiama psichologinė ir pedagoginė pagalba. Siekiama šalinti priežastis, dėl kurių vaikai gali netekti tėvų globos, nes socialinis darbas su pro-

blemine šeima stiprina ją, padeda jai tapti funkcionaliai – vykdyti šeimos, kaip visuomenės dalelės, funkcijas“ (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gegužės 24 d. nutarimas Nr. 731).

Nevyriausybinių organizacijų iniciatyva savivaldybių teritorijose nuo 1996 metų pradėti steigti dienos centrai vaikams. Pastaraisiais metais šie centrai pradėjo dirbti socialinį darbą ir su juos lankančių vaikų šeimomis. Tai turėtų padėti šeimai grįžti į visuomenę ir gyventi visavertį gyvenimą, o drauge – užtikrintų ir tinkamą vaikų priežiūrą (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gegužės 24 d. nutarimas Nr. 731). Toks yra Vilniaus arkivyskupijos CARITAS vaikų ir paauglių dienos centras „Vilties angelas“. Tai Vilniaus mieste įsikūrusi nevyriausybinių organizacija, teikianti socialines, taip pat priešmokyklinio ir papildomojo ugdymo paslaugas probleminių šeimų vaikams ir pačioms šeimoms.

Pirmasis ir svarbiausias vaiko raidos veiksnys yra šeima. Paaiškėjo, kad tik 10 proc. dienos centre „Vilties angelas“ besilankančių vaikų gyvena pilnose šeimose, 1 proc. gyvena tik su tėvu, visi kiti 89 proc. vaikų gyvena šeimose, kuriose yra tik motina. Dažnai pastarosiose šeimose dar gyvena motinos „draugas“, kuris neretai keičiasi. Šie duomenys paaiškina, kodėl organizuojant pagalbos šeimai procesą Dienos centre pradėta dirbti su vaiko motina: daugeliu atvejų tėvo rasti neįmanoma.

Atsižvelgiant į minėtus faktus, 1997 m. CARITAS vaikų ir paauglių dienos centre „Vilties angelas“ pradėtas projektas „Šeimos užuovėja“. Šioje programoje dalyvauja įvairias Dienos centro programas lankančių vaikų motinos.

Šio tyrimo **tikslas** – nustatyti įgalinimo strategijų teorijos praktinio pritaikymo galimybes dirbant su moterimi-motina „Šeimos užuovėjos“ programoje.

Tyrimo metodika ir empirinė bazė

Atliekant tyrimą, taikytas kokybinis etnografinis metodas. „Kokybinis metodas yra multimetodas, apimantis interpretacinį, natūralistinį požiūrį į tiriamą objektą. Tai reiškia, kad kokybinio tyrimo metodo dalykai yra natūralioje aplinkoje, siekiantys interpretuoti tiriamą reiškinį tais terminais, kokiais jį suvokia žmonės“ (Luobikienė, 2000 p. 124). Kokybinis tyrimas leidžia atskleisti tiriamą reiškinį natūralioje aplinkoje, t. y. ten, kur tiriamieji gyvena, dirba, leidžia laiką. Socialinė tikrovė interpretuojama ta prasme, kokią jai suteikia patys respondentai (Turikytė, 2002). Pirmasis šaltinis, padedantis nustatyti poreikį, yra kliento papasakota istorija. Tyrėjas ne tik klausosi žodinio turinio, bet atsižvelgia ir į neverbalinio bendravimo ypatumus (Johnson, 2001).

Etnografinio tyrimo metodo pasirinkimą nulėmė ne tik galimybė tirti natūralioje aplinkoje, bet ir tas faktas, kad natūralioji etnografija tyrėją suvokia kaip tos aplinkos dalį (Luobikienė, 2000). Tyrėjas dalyvauja tyrime, nes jis toks pat asmuo kaip ir tiriamieji. Plačiaja prasme etnografinio tyrimo tikslas yra iširti ir patirti tiriamųjų gyvenimus.

Tyrime dalyvavo moterys, lankančios Vilniaus arkivyskupijos CARITAS vaikų ir paauglių dienos centre „Vilties angelas“ vykstančią programą „Šeimos užuovėja“. Moters vaikas (-ai) dalyvauja bent vienoje iš Dienos centro vykdomų programų. Taikyta netikimybinė tikslinės grupės formavimo atranka (Kardelis, 1997). Kitaip tariant, tyrėja formavo grupę atsižvelgdama į savo specifinius tikslus.

Duomenims surinkti, kalbant su įvairiose programos „Šeimos užuovėja“ veiklose dalyvaujančiomis klientėmis, naudotas pusiau struktūrizuotas interviu. Interviu metu duomenys buvo fiksuojami diktofonu. Dėl jo naudojimo su kiekviena tyrimo dalyve tartasi atskirai. Visos respondentės sutiko, kad duomenys būtų renkami diktofonu. Gauti duomenys perrašyti iš garsajuosčių, koduojami pagal prasminius vienetus, kurie vėliau sujungti į kategorijas, temas. Iš viso atlikti 5 interviu.

Visą tyrimo metodą sudaro trys pakopos: dalyvavimas tyrimo aplinkoje, tiriamiesiems svarbių dalykų atradimas bei visko, kas pastebėta, užrašymas. Stebėjimo ir interviu metu stengtasi užfiksuoti, kas rūpi moterims ir jų vaikams, ir užrašyti jų pačių terminais, todėl respondentų kalba netaisyta. Taip respondentėms leista kalbėti „savo pačių vardu“.

Kiekvieno interviu pradžioje su respondente aptartas konfidencialus duomenų naudojimas. Respondentės supažindintos, kad duomenys bus pateikiami išsklaidyti bus pakeisti tiriamųjų, jų vaikų ir kitų šeimos narių vardai. Kai kurie asmeniniai duomenys, galintys atskleisti respondentės individualumą, taip pat pakeisti arba praleisti. Pokalbio metu respondentėms priminta, kad jos turi teisę neatsakyti į klausimus arba neatskleisti tam tikrų faktų.

Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas

1. Įgalinimo strategijos apibrėžtis

Atsidūrusi bejėgiškoje situacijoje moteris ne tik neturi žinių, kaip bendrauti su sistema, bet ir nemano, kad gali tikėtis kokio nors pasikeitimo, jai trūksta pasitikėjimo savimi, kurio reikia, norint įsitraukti į keitimąsi. **Įgalinimas** – ne tik žmogaus gebėjimų skatinimas, bet ir motyvavimas, mokymas ir savos vertės kėlimas, kad žmonės patikėtų, jog yra kompetentingi, turi įgūdžių, reikalingų tartis su bendruomenės sistemomis, ir nusipelno išteklių, būtinų jų socialiniam funkcionavimui. **Įgalinimas** – tai strategija, kurios tikslas – sumažinti žmogaus bejėgiškumą, skatinti imtis atsakomybės už savo gyvenimą. Tai galima pasiekti įvairiomis įgalinimo priemonėmis. Viena vis dažniau pasaulyje naudojamų priemonių yra tarpusavio pagalbos grupės.

Psichologas Frankas Reissmannas teigia, kad asmuo tampa įgalintu ir padeda pats sau tada, kai padeda kitam („Psichoanalitinės reabilitacijos žurnalas“). Dažniausiai pažeistos moterys turi išvystytą „išmoktą bejėgiškumą“, o pagalba kitam padidina jų savivertę ir atskleidžia užslėptą stiprybę bei sugebėjimus:

„O kas liečia mezgimą, tai mes irgi galėtume kartu megzti. Kas ką moka, pasidalintume. Moku įvairių raštų. Tikrai, aš idealiai mezgu ir pavyzdžiui, gal kas nors nori išmokti megzti, aš galėčiau pamokyti“ [interviu su Veronika, 2003 m. gruodis].

Pagerėjimas, pasveikimas gali būti geriausiai suvokti kaip pozityvus augimas ir tobulėjimas, kurie sustiprina jėgas, sugebėjimus ir galimybes skirtingomis gyvenimo stadijomis. Tai suteikia galimybę tapti integruotais savo bendruomenės nariais (Bajoit, 1992).

2. Tarpusavio pagalbos grupės įgalinimo strategijos ir funkcijos

Tarpusavio pagalbos grupės realizuoja keletą svarbiausių **įgalinimo strategijų** – tarpusavio pagalbą, švietimą, socialinės kompetencijos ir savivertės stiprinimą, socialinės paramos tinklo kūrimą bei emocinį priėmimą.

Pagrindiniai tarpusavio pagalbos grupės **principai** yra:

- Panašios problemos, patirtis ir tikslai.
- Savanoriškumas.
- Demokratija priimant sprendimus.
- Kompetencija pasidalijama savitarpiškumo principu.
- Savipagalba ir draugų parama: (*Self-help and peer support*).

Pirmoji ir bene svarbiausia įgalinimo strategija – **tarpusavio pagalba**, jungianti ir psichologinius, ir socialinius pagalbos aspektus.

Tarpusavio pagalbos grupėse turėtų būti kreipiamas dėmesys į sąmoningumo ugdymą, socialinių problemų sprendimo įgūdžių lavinimą. Grupė tampa dar vienu socialinės paramos šaltiniu ir papildo socialinį tinklą:

„... Kai atėjau čia, aš sugrįžau ir į gyvenimą. Buvimas čia man labai daug duoda. Labai daug įdomių žmonių susitinku. Pvz., rašytoja, kuri buvo atėjusi, Vanda Juknaitė, arba filmai, kuriuos pažiūrime, arba žmonės sutikti, kai išvažiuojame. Taip pat muziejai, Katedros požemiai. Operos ir baleto teatras tai jau iš viso viršūnė. Simfoninis koncertas, kuriame man niekada nėra tekę būti priešėjimą su jumis. Žinoma ir jūs visi, kurie čia dirbate. Yra žmonių su kuriais galiu šiaip pašnekėti, bet su jumis įdomiau. [domus gyvenimas“ [interviu su Daiva, 2003 m. spalį].

Dalyvavimas grupėje gali skatinti geresnę savęs vertinimą. Svarbus įgalinimo strategijos aspektas – **sąmoningumo didinimas**, o grupė yra labai didelė jėga, didinant sąmoningumą:

„Žinau, kad mano šeimoje nedaug kas pasikeitė. Bet nuo to laiko, kai lankausi šioje grupėje, aš tikrai pasikeičiau. Anksčiau bet ką sakydama suabejodavau savimi, dabar žinau, kad kai ką galiu. Gal nesu tobula mama, bet galiu mokytis. O ir apskritai tobulų žmonių nėra, visi mes mokomės begyvendami“ [Nora, ištrauka iš grupės stebėjimų, 2002 m. birželis].

Tarpusavio pagalbos grupės nariai pasitiki vieni kitais ir tiki, kad grupė gali spręsti ir išspręsti problemas. Esantieji grupėje patiki, kad problemos sprendimas priklauso nuo jų: „Tai priklauso nuo mūsų ir mes esame pajėgūs“ (Bajoit, 1992, p. 308):

„Iš pradžių mane labai nervino, kad ji taip giriasi apie save, visos žinojom, jog visa tai netiesa. Dabar galvoju, kad kartais įsivajojam norėdami pabėgti nuo sunkios kasdienybės, kai ji tampa nebepakeliama. Norėčiau, jog grupėje mokėtume būti kantrios ir išklausti, kad ir nesąmones, jeigu tai padės kitam žmogui. Bus gera, jeigu galėsime viena kitai padėti“ [Eglė, ištrauka iš grupės stebėjimų, 2003 m. spalio].

Šių grupių populiarumą lemia tai, kad jos patenkina kai kuriuos esminius žmonių poreikius: savarankiškumo, nepriklausomybės. Įsitikinimas, kad gali ką nors padaryti be kitų pagalbos, teikia žmogui pasitikėjimo. Tai padeda atgauti, kompensuoti prarastą prestižą:

„Na, taip. Dabar labiau savimi pasitikiu. Mano padaryti atvirukai nėra prasti. Aš pati galiu palyginti anksčiau darytus atvirukus ir dabar padarytus. Jie skiriasi, dabartiniai yra gražesni“ [interview su Nora, 2003 m. spalio].

Pagalbos sau grupės patenkina ir priklausomumo poreikį:

„Aš taip pat drąsiai kitiems galiu pasakyti, kad turiu tokią grupę, kad čia ateinu. Kurie tikrai mane myli, džiaugiasi ir sako: „Matai, tai „užsikabinai“. Jaučiu, kad esu kažkur tai prisirišus. Ir bijau, kad vieną dieną gali viskas baigtis, net fiziškai bijau. Bet tikiu, kad nesibaigs“ [interview su Daiva, 2003 m. spalio].

Taigi tarpusavio pagalbos grupė atlieka **izoliacijos, socialinės atskirties ir jos padarinių mažinimo funkciją**. Neretai pažeistų grupių nariai išgyvena tikrą arba tariamą izoliaciją. Padėtį sunkina tai, kad pažeistųjų grupių nariai dažniau nei kiti visuomenės nariai neturi darbo. Mažiau lieka bendrų interesų, temų pokalbiams. Pagalbos sau grupių nariai, priešingai, yra panašūs, todėl galime teigti, kad savipagalbos grupė yra homogeniška grupė:

„Iš gero gyvenimo čia nei vienos nėra. Visos apdegę kažkur. Todėl jei kviečiama moteris čia, aišku sakyčiau: „Laikykis ir džiaukis, kad tave čia kviečia. Ateik ir pamatysi, kiek čia tau bus stipriau, geriau ir linksniau galų gale“ [interview su Daiva, 2003 m. spalio].

Grupėje žmogus jaučiasi savas. Jam nereikia slapstyti arba gėdytis, kad yra kitoks:

„Buvo laikas, kai aš neišeidavau iš namų. Man atrodė, kad ir kaimynai, ir pažįstami tai mato. Stengdavausi ir į parduotuvę išeiti tuo pačiu metu, jog kiti galvotų, kad einu į darbą. O dabar aš stipresnė. Yra tokia kaimynė, kuri mėgsta paplepėti kieme. Ji jau žino, kad aš išeinu 8.30 val. ir manęs laukia. Aš sakau, kad jau skubu, negaliu ilgai plepėti. Man tai svarbu, esu ori“ [interview su Daiva, 2003 m. spalio].

Tarpusavio pagalbos grupės dažniausiai yra empatiškos. **Empatija** – kitų žmonių išgyvenimų, elgesio būdų ir jausmų supratimas, įžengimas į jų gyvenimą, siekiant sukelti savyje jų vidaus pasaulio pajutimo jausmą. Žmonėms, jaučiantiems visuomenės atsiribojimą, savipagalbos grupė dažnai yra vienintelė vieta, kurioje jie sulaukia emocinės paramos:

„Kitą kartą būna sunku, nesinori niekur eiti, ateini visgi ir nors per tas buvimo čia valandas nuo visko atsijungi. Įsijungi į pokalbį ir pamiršti. Kai neateinu, žinau, kad privesiu save iki to, jog pradės skaudėti galvą, drebėti rankos, šokinėti širdis. Čia aš tiesiog atsipalaiduojau ir nejaučiu viso to“ [interview su Daiva, 2003 m. spalio].

Pagalbos sau grupėse mokomasi bendrauti, lavinami socialiniai įgūdžiai. Tai itin svarbu izoliuotiems individams, neturintiems galimybių bendrauti:

„N.: Labai gera kalbėtis su kitomis, tai padeda, kai gali klausytis, o paskui ir pati pasakyti. Aš pasakoju, kas yra mano šeimoje.

T.: Kas Tau yra svarbiau: išklaudyti kitų, ar pačiai pasakoti apie savo šeimą?

N.: Gal, kai išklausu. Pavyzdžiui, kitą kartą man gali būti tokia panaši situacija, o aš jau būsiu ją girdėjusi, geriau žinosiu, kaip elgtis“ [interview su Nora, 2003 m. spalį].

Moterų savipagalbos grupės atlieka ir **šviečiamąją funkciją**. Tai neįkainojamas Dienos centro veiklos papildymas. Šioje srityje socialiniai darbuotojai, pačios moterys viena kitai tampa švietėjais:

„...moterys sakė, kaip muša savo vaikus. Aš niekada nemušu. Atsimenu, kaip mane mama vieną kartą mušė. Viską prisimenu. Aš taip nedarysiu. Tada labai vėlai grįžau į namus. Ir šito man užteko visam gyvenimui. Mama buvo pranešusi milicijai. O aš galvojau, kad mane gali į kalėjimą už tai pasodinti. Tada man buvo 6 metai. Dabar 47 metai. Viską atsimenu, kas buvo prieš 41 metus. Ir kitoms moterims sakiau, kad nereikia vaikų mušti, nieko gero iš to. Man pačiai tai nekyla rankos taip daryti. Aš ir sakau taip kitoms“ [interview su Nora, 2003 m. spalį].

Kad jaustųsi saugūs ir žinotų, kaip elgtis, vaikai turi turėti aiškias tvirtas ribas; kitaip tariant, jiems reikia pozityvios disciplinos. Carolle Sutton (1999) ištyrė, kad daugelis tėvų nežinojo, kaip tvirtai riboti vaikų netvarkingą ar agresyvų elgesį, tačiau sulaukę paramos ir atgavę pasitikėjimą, jie tvirčiau pasakydavo, kad taip elgtis negalima, ir pareikalavdavo, kad vaikai darytų taip, kaip jiems pasakytą:

„Dabar vienuoliktai sūnui eina. Toksai va pasiušęs. Bet pasidarė atsakingesnis. Jaučia pareigą. Anksčiau būdavo taip: ateina po mokyklos, kuprinę nutrenkia, persirengęs irgi viską nutrenkia. O aš kaip šuniukas turiu eiti iš paskos ir viską surinkti. Dabar nebe taip. Aš jam ir sakau: Algi, jeigu tu būtum Dienos centre, ar tu irgi taip darytum. [sivaizduok, kokiom akim į tave žiūrėtų! Va, antradieniais, CARITAS nedirba, namuose reikia pamokas daryti. Nereikia sakyti. Jokių atsikalbinėjimų. Atsisėda, ko nesupranta paklausia ir padaro. Jisai kažkaip pradeda surimtėti. Ne toksai „šaltai baltai“, kaip buvo anksčiau. Tiesą pasakius, žiūriu, kaip jūs elgiatės su vaikais. Man patinka. Tada ir pati stengiuosi taip bendrauti su Algium“ [interview su Lina, 2003 m. gruodį].

Šviečiamasis darbas gali iš esmės pagerinti moterų ir jų šeimų situaciją. Socialinis (-ė) darbuotojas (-a), psichologas (-ė) gali „nedidelėmis dozėmis“ supažindinti su pasauliu ir dalykais, kurie ir moteris, ir jų šeimas lydės visą gyvenimą:

„Peržvelgėme praėjusiais metais grupėje nagrinėtas temas. Mano nuostabai moterys paminėjo kai kurias temas, kurios man atrodė visai nevykusiai praėję, pvz., kaip tvarkyti savo biudžetą? Veronika sakė: „Niekada negalvojau, kad galima kiekvienos savaitės pinigus susidėti į atskirus vokus, taip padalijant savo lėšas visam mėnesiui. Būčiau maniusi, kad tai vaikų žaidimas, o dabar imsiu ir pati pamėginsiu. Pavargau, kai kiekvieno mėnesio pabaigoje reikia skolintis pinigų“ [ištrauka iš darbo dienoraščio, 2003 m. gegužė].

Savipagalbos grupėse mokomasi bendrauti, lavinami socialiniai įgūdžiai. Tai itin svarbu moterims, turinčioms ribotas galimybes bendrauti. Socialiai pažeistos motinos įgyja daugiau kompetencijos ir jų savivertės jausmas stiprėja:

„Pradėjau kalbėti (šypsosi). Yra dar kažkas, bet kažkaip sunku ir pasakyti. Draugauju čia. Vaikai čia yra. Labai gera kalbėtis su kitomis, tai padeda, kai gali klausytis, o paskui ir pati pasakyti. Aš pasakoju, kas yra mano šeimoje“ [interview su Nora, 2003 m. spalį].

Žema savivertė nulėmė žemą socialinės kompetencijos lygį. Problemos šeimoje įvardijamos kaip žemos savivertės ir jos nulemtos elgesio neužtikrintumo rizikos faktoriai (Lekavičienė, 2001).

Menkai save vertinantys žmonės, susidūrę su nauja, sudėtinga situacija arba užduotimi, pirmiausia stengiasi išvengti nesėkmės, elgiasi labai atsargiai, abejoja ir siekia apginti save nuo potencialaus socialinio atstūmimo arba kitokio pažeminimo. Sumenkintas savęs vertinimas neleidžia žmogui kelti sudėtingesnių tolimų tikslų, apriboja jo gyvenimiškas perspektyvas ir kartu mažina socialinį aktyvumą. Neretai klientės ne tik skursta, užsidaro savyje, bet ir nemato perspektyvų pagerinti savo gyvenimo sąlygas, bendrauti su kitais:

„N.: „Atsimenu, kai pirmą kartą atėjau, pažiūrėjau ir vėl išėjau. Labai gerai prisimenu tą pirmą kartą. Mane ilgai kvietė. Tada atėjau, padariau net vieną atviruką, bet negrižau.

T.: Dėl ko negrižai?

N.: Aš nežinau, labai bijojau. Bijojau, kad man neišeis ką nors daryti. Nebijojau kitų moterų, bet pati savęs, kad nieko nemoku. Paskui galvoju, jei neišeis, tai neišeis, tačiau turiu pamėginti dar. O vėliau visai nieko. Net įdomu pasidarė pačiai.

T.: Pasidarė įdomu?

N.: Taip, ir dabar įdomu yra“ [interview su Nora, 2003 m. spalio].

Plačiaja prasme socialinę kompetenciją galime apibrėžti kaip sugebėjimą atsiliiepti į visuomeninio gyvenimo reikalavimus. Golemano, rašiusio apie emocinį intelektą, nuomone, tai gebėjimas užmegzti ir palaikyti tvirtus santykius (Lekavičienė, 2001). Individo sugebėjimas formuoti teigiamus tarpasmeninius santykius laikomas labai svarbiu veiksniu turinčiu, įtakos sveikos asmenybės vystymuisi ir gerai jos psichosocialinei adaptacijai. Pagal santykių palaiškymo kokybę neretai vertinama ir individo socialinė kompetencija.

Moterų savipagalbos grupė – naudingas metodas ne tik plėtoti informacijos ir patirties pasidalijimo sąlygas tarpusavyje. Šis procesas ypač sėkmingas mažinant emocinės izoliacijos jausmą, kai moterys mano, kad tai vienintelė jų problema (Marchat, 1982). Tiriamų motinų finansinė padėtis, viena iš stipriausių depresijos pranašautojų, kartu su užduočių gausa padidina socialinį pažeidžiamumą: jos dažnai išgyvena uždara beviltiškumo ratą ir nusivylimą, kurie žalingi ir jai, ir vaikui. Taigi tikėtina, kad ir emocinė šeimos funkcija susilpnėja.

Emocinis priėmimas – taip pat vienas iš svarbių psichosocialinės pagalbos būdų. Nujautimas, kad esi kito žmogaus emociškai priimamas, tarsi pakelia savivertę ir kartu sukuria saugią psichologinę aplinką. Tai palengvina bendravimą, kuris yra vienas svarbiausių funkcionavimo įgūdžių. Nepilnų probleminių šeimų bendravimo įgūdžiai gali būti labai riboti, nes šeimos, kurios turi funkcionavimo sunkumų, dažniausiai turi ir bendravimo sunkumų. Emocinė parama reiškia žmogaus pasitikėjimo savimi, savigarbos, sukurto arba kuriamo įvaizdžio pastiprinimą. Suvokdamas kitus žmones kaip palaikančius, žmogus pasaulį taip pat suvokia kaip saugų, palaikantį, draugišką (Suslavičius, 1998):

„Nemažai jau susipažinau per tuos mėnesius. Ir programa patinka... Kai kada va sunku paaiškinti. Svarbiausia, kad žmogus nėra atstumtas. Taip, žmogus nėra atstumtas, nes kai žmogus palieka su savo bėdom, tada labai baisu. Čia yra tiesiog kaip antra šeima, antra šeima. Žmogus nėra atstumtas, jis gali pagalbos visada kreiptis. Jam visada padės. Svarbu būti su kolektyvu, tarp žmonių. Sunku, kai esi nustumtas su savo bėdomis ir turi gyventi kaip pats išmanai. Tavo bėda tampa kaip ir viso kolektyvo bėda. Stengiamasi padėti“ [interview su Lina, 2003 m. gruodis].

Taigi savipagalbos grupės sumažina daugelio vienišų moterų-motinų socialinę izoliaciją ir paskatina tarpusavio sąveiką. Per tokias grupes jos gauna paramą, patarimus, kaip spręsti panašias problemas, įgyja daugiau socialinės kompetencijos. Tokiu būdu jos sukuria tarpusavio pagalbos sistemą ir tampa draugėmis, su kuriomis palaiko socialinius ryšius, susikurdamos neformalų socialinį tinklą (Kaplan, 1986). Tokių moterų tarpusavio savipagalbos grupė gali būti vienas iš psichosocialinės pagalbos būdų, švelninantis psichosocialinių problemų padarinius bei leidžiantis joms geriau socialiai funkcionuoti.

Svarbi šeimos funkcija – sudaryti vaikui galimybes priklausyti socialiniam tinklui. „**Socialinis tinklas** yra sistema žmonių (grupių), su kuriais asmuo palaiko kokius nors ryšius“ (Suslavičius, 1998, p. 138). Kuo tinkle daugiau žmonių ir kuo įvairesnius vaidmenis jie atlieka, tuo didesnė paramos tikimybė. „Jei tinklas mažas, krūvis tenka keletui žmonių, kartais vienam“ (Suslavičius, 1998, p. 138).

Šie ryšiai parodo socialinius išteklius, galinčius suteikti paramą krizės atveju. Manoma, kad socialinis įsitvirtinimas siejasi su paties žmogaus supratimu, kad jis priklauso bendruomenei, o tai sumažina susvetimėjimą ir socialinę izoliaciją:

„Tai moteriai, kuri galvoja čia ateiti, sakyčiau, kad ateitų. Galima išmokti daug, pokalbiai čia įdomūs ir kolektyvas geras, „dūšiai“ gera. Jei namuose sunku, ateini čia, papasakoji. Lengviau pasidaro“ [interview su Nora, 2003 m. spalio].

Respondenčių poreikiai bei problemos skiriasi ir tai priklauso nuo vaikų amžiaus. Vaikų paauglystė yra iššūkis ir reikalauja daug pastangų iš mamų, tuo tarpu kol vaikai maži, prisirišimas ir priklausomybė yra vienas iš pagrindinių poreikių. Abiejų tėvų vaidmenys, autoritetas ir vaikų auklėjimas dažnai būna priskirtas tik motinai, kuriai dar reikia uždirbti lėšų pragyvenimui. Neretai jai prireikia aplinkinių pagalbos, kuri būtų atsvara kritiniais momentais ir sušvelnintų įvairių problemų poveikį (Kissman, Alley, 1993). Šios moterys dėl įvairių minėtų priežasčių (nedarbas, neigiama nuomonė, skurdas) turi silpnus socialinius ryšius ir kartu gauna mažą socialinę paramą iš aplinkos, o tai veda prie šeimos izoliacijos su visais neigiamais padariniais. Tarpusavio pagalbos grupėje užmegzti neformalūs ryšiai gali tapti socialiniu tinklu, teikiančiu reikalingą socialinę paramą:

„Tu jau žinai, kad pas mane namuose užsikimšęs pečius, o žiema vėl artėja. Moterys irgi seniai žino. [sivaizduok, aną dieną, Inga ateina su pundu malkų, kurias užkūrus dūmai „pramuša“ pečių. Tiek nešti! Sunkios tokios! Mane sujaudino“ [Daiva, ištrauka iš darbo užrašų, 2003 m. spalio].

Socialiniai tinklai atlieka ne vieną funkciją: paremiamąją, blokuojamąją, neutraliąją ir kt.: (Moteris gūžčioja pečiais) *„Jos (t. y. dukros) buvo labai nedrąšios. Visur kartu likdavo. Kažkaip tai nemokėjo bendrauti. Atėjusios į centrą gal kokius metus tylėjo, o paskui įsidrąsino ir pradėjo net išdykauti“ [interview su Nora, 2003 m. spalio].*

T.: Kaip Vitalija (dukra) pasikeitė pradėjusi lankyti Dienos centrą?

D.: Kai pradėjo, žiūriu, kad ji pasidarė vaikiška. Ji ateina ir pradeda čiurlenti, kaip ten buvo, kokie vaikai, kaip ten linksma. Ėjo su didžiausiu malonumu. Ir drąsesnė pasidarė. Atsimenu, buvo pirmas vaidinimas „Mažasis princas“. Mamos taip pat susirinko. Žiūriu, Vitalija drąsiai taip kalba. Galvojau, kad ji slėpsis, bus kitiems už nugarų. Nepažinau savo dukros. Visai be reikalo pergyvenau“ [interview su Daiva, 2003 m. spalio].

Socialinis tinklas atlieka „pagalbos“ funkciją, t. y. jis sušvelnina neigiamą aplinkos poveikį. Tinklo nariai tartum dalijasi krūviu. Tai labai svarbu, kai prireikia kokios nors paramos, materialinės arba dvasinės.

Apžvelgęs nemažai tyrimų, tiriančių socialinę pagalbą, L. Kaplanas (1986) padarė išvadą, kad tarp palaikančių išorinių ryšių ir socialinių ryšių žmogaus gyvenime, jo psichinės būklės ir sveikatos yra stipri teigiama koreliacija. Nepilnoms šeimoms, kurių galva – vieniša motina, dažniausiai reikia įvairios pagalbos, tokios kaip emocinė parama, informacinė, finansinė pagalba auginant ir auklėjant vaiką (Kissman, Alley, 1993).

Išvados

1. Programoje „Šeimos užuovėja“ socialinis darbas nukreiptas į klientės įgalinimą. Įgalinimo strategija siekiama sumažinti moters bejėgiškumą, rasti pranašumų ir skatinti imtis atsakomybės už savo gyvenimą.

2. Programos „Šeimos užuovėja“ organizuojamoje veikloje taikomos šios įgalinimo strategijos: tarpusavio pagalba, švietimas, socialinės kompetencijos ir savivertės stiprinimas, socialinės paramos tinklo kūrimas bei emocinis priėmimas.

3. Programoje „Šeimos užuovėja“ vykdomos įgalinimo strategijos padeda individualizuotai tenkinti klientės poreikius.

4. Programos „Šeimos užuovėja“ veikloje atsispindi glaudus strategijų teorijos ir praktikos ryšys.

5. Dirbdami socialinį darbą su motina ir jos vaiku (-ais), Dienos centro darbuotojai teikia įvairiapusę kompleksinę paramą visai šeimai.

LITERATŪRA

1. Bajoit G. Pour une sociologie relationnelle. – Paris: Presse Universitaires de France, 1992.
2. Johnson L. C. Socialinio darbo praktika. – Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2001.

3. Journal of psychosocial rehabilitation// <http://www.psychosocial.com>; prisijungimo laikas: 2003-10-27.
4. Kaplan L. Working with multiproblem families. – USA, 1986.
5. Kardelis K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. – Kaunas: Technologija, 1997. Kissman K., Allen J. A. Single-Parent Families. – USA: California, 1993.
6. Lekavičienė R. Socialinės kompetencijos psichologiniai kriterijai ir vertinimas. – Kaunas: VDU, 2001.
7. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gegužės 24 d. nutarimas Nr. 731 „Dėl Nacionalinės nevyriausybinių organizacijų vaikų dienos centrų 2002 metų programos“// Valstybės žinios. 2002. Nr. 53-2076.
8. Luobikienė I. Sociologija: bendrieji pagrindai ir tyrimų metodika. – Kaunas: Technologija, 2000.
9. Marchat J. F. Ou en est le travail social?// Autrement. – Paris, 1982. Nr. 40.
10. Mitkuvienė L., Skridlaitė I. Vaiko orumas. Lietuvos CARITAS programos „Vaiko orumo išsaugojimas Lietuvoje“ metmenys ir įgyvendinimas. – Kaunas: LIC „Už gyvybę“, 2002.
11. Suslavičius A. Socialinė psichologija. – Vilnius: VU, 1998.
12. Sutton C. Socialinis darbas, bendruomenės veikla ir psichologija. – Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 1999.
13. Tureikytė D. Socialinių tyrimų metodologija: paskaitų užrašai. – Vilnius: LTU, 2002.

PRACTICAL USAGE OF ENABLING STRATEGIES WORKING WITH A WOMAN-MOTHER IN THE PROGRAM „ŠEIMOS UŽUOVĖJA“ (FAMILY SHELTER)

Assoc. Prof. Dr. Violeta Ivanauskienė

Vytautas Magnus University

Žydrūnė Liobikaitė

Mykolas Romeris University

Summary

The aim of the article is to discuss the practical usage of enabling strategies while working with a woman-mother in the program „Šeimos užuovėja“ (Family shelter).

A qualitative ethnographical research method is used to reveal a phenomenon under study in its natural surrounding, to explore and to experience the lives of respondents. The research involved three stages: participation in research environment, discovery of important things for respondents and taking notes of what has been noticed.

The article reveals interaction between theory and enabling strategies used in „Šeimos užuovėja“ (Family shelter) program and clients' opinion about services provided for them. The research analyses several enabling strategies: education, self-help, strengthening social competencies, developing social support network and emotional acceptance.

Keywords: enabling, social exclusion, isolation, empathy, social competence, social network, social support.